

yra jau kitų lygmenų reiškiniai. Taip pat netikslinga morfologinį (resp. morfofoneminį) rašybos principą iš senos tradicijos vadinti etimologiniu (žr. p. 238, 273, 298 ir kt.), o diferencinį – morfologiniu (p. 235).

Baigiant dar keletas bendro pobūdžio pastabų. Visų pirma, knygos antraštė ne visai atitinka jos turinį: knyga pavadinta „Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antroje XIX a. pusėje“, o joje tenagrinėjamos tik dvi šios problemos dalys – tarmė ir rašyba. Tad derėjo, bent paantraštyje, tatau ir pažymėti. Antra, knygoje grafiškai neišryškinti cituojamieji pavyzdžiai, nenorint per daug išmarginti teksto, tačiau tai gerokai sunkina teksto skaitymą. Trečia, knygoje esama nevisai mažai ir korektūros klaidų, pvz.: *randamos* (=remdamasis) 47, *kabos* (=kalbos) 75, *atsitimais*

(=atsitikimais) 94, *kablumu* (=keblumu) 94, *nesuderysianti* (=nesudarysianti) 95, *nusistatymas* (=nusistatymas) 97, *sužinėjęs* (=sužinojęs) 100, *-a-kam.* (=–ā-kam.) 123, *skiriamas* (=skiriamos) 123, *raidyne* (=raidyno) 220, *geričiausia* (=greičiausia) 238 ir kt. Ketvirta, kadangi tekste yra daug tikrinių vardų, skaitytėjui būtų labai pravertęs jų indeksas. Pagaliau penkta, kalbant apie pasirinktojo nagrinėti laikotarpio ribas, užsimenama, kad knygoje nesanti liečiama JAV lietuvių rašomoji kalba ir kad tam būtų reikalingas atskiras tyrinėjimas (p. 7). Tokio tyrinėjimo ir norėtusi susilaukti iš autoriaus, karo audrų nublokšto į užjūrį ir todėl galinčio betarpiškai stebėti vykstančius tos kalbos raidoje procesus.

J. Palionis

Kalbininko Kazimiero Jauniaus rankraštinių palikimas (katalogas ir publikacijos) Parengė Stasys Skrodenis, spec. redaktorius Algimantas Lukošius, Vilnius, 1972, 368 p.

Lietuvos TSR Respublikinė biblioteka pradėjo skelbti savo rankraštyne saugomų lietuvių mokslo, kultūros ir visuomenės veikėjų fondų medžiagą. Pirmasis iš jų skelbiamas kalbininko Kazimiero Jauniaus fondas. Recenzuojamoje knygoje be K. Jauniaus rankraščių, saugomų Lietuvos TSR Respublikinėje bibliotekoje, pateikiami ir visi K. Jauniaus ar su juo susiję rankraščiai, esantys Lietuvių kalbos ir literatūros instituto, Vilniaus V. Kapsuko universiteto bibliotekų rankraštyuose ir Lietuvos TSR centriniam valstybiniam istoriniame archyve.

Iš Lietuvos TSR Respublikinės bibliotekos rankraštyne skelbiamų 59 K. Jauniaus fondo pozicijų ypač reikšmingos ir vertos dėmesio yra aštuntoji (14 p.), penkioliktoji (17 p.), dvidešimt antroji (22 p.), dvidešimt penktoji (24 p.) ir kt. Aštuntajai pozicijai priklauso K. Jauniaus „Lietuwiszkas kalbamokslis“, rašytas 1880–1892 m., kuris, sudarytojų nuomone, „beveik ištiesai sutampa su išspausdintąja gramatika (Явнис К., Грамматика литовского языка,

Петроград, 1908–1916)“, tačiau skiriasi rašyba. Nemaža istorinės baltistikos dalykų pateikia penkioliktoji šio fondo pozicija – K. Jauniaus Lietuvių kalbos gramatikos studijos, etimologinio žodyno fragmentai ir kiti užrašai. Baltistui ypač aktuali ir dvidešimt antroji – K. Jauniaus prūsų kalbos tyrinėjimai ir lietuviškų žodžių išrašai. Akcentologo negali nedominti ir dvidešimt penktoji pozicija, kurią sudaro F. Fortunatovo straipsnio „Об ударении и долготе в балтийских языках“ konspektas su pastabomis, žodžių išrašai iš K. Sirvydo „Dictionarium“ (1713 m.) ir „Punktų Sakymų“, D. Kleino gramatikos ir kompendiumo nuorašai (24 p.).

Iš Lietuvos TSR mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyne skelbiamų 11 K. Jauniaus fondo pozicijų kalbos istorijai ypač svarbi šeštoji (65 p.), kurią sudaro K. Jauniaus medžiaga istorinei lietuvių kalbos gramatikai.

Leidinyje skelbiami Lietuvos TSR centriniam valstybiniam istoriniame archyve sau-

gomi du kanceliariniai raštai teikia duomenų K. Jauniaus biografijai. Iš Vilniaus V. Kapsuko universiteto bibliotekos rankraštyno čia skelbiamų 19 pozicijų kalbos mokslui vertingiausia šeštoji (78 p.), kurioje pateikiami iš A. Juškos „Svodbinių dainų“ išrašyti augalų, gyvulių vardai ir kt. žodžiai.

Visas leidinyje esantis K. Jauniaus rankraštinų darbų katalogas pateiktas su išsamiomis, bibliografiniu požiūriu kvalifikuotai parengtomis anotacijomis (nurodoma kiekvieno rankraščio trumpas turinys, puslapių skaičius, kuria kalba jis rašytas, iš kur gautas, jo signatūra ir kt.).

Tuo būdu knygoje pateikiamos įvairiuose šaltiniuose esančios labai kruopščiai sulasiotos rankraštinės pozicijos sudaro, galima sakyti, patį pilniausią vaizdą apie šį įžymųjį mūsų XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios kalbininką.

Svarbūs lietuvių kalbotyrai ir čia skelbiami K. Eigmino parengti 24 K. Jauniaus dažniausiai kalbiniais klausimais įvairiomis kalbomis (lotynų, rusų, lenkų ir kt.) mokslo žmonėms ar oficialiems asmenims bei bičiuliams rašyti laišškai ir laiškai, rašyti jam pačiam (nelietuviškai rašytų laiškų pateikti gana tikslūs vertimai). Ypač vertingas jo 1878 m. lotyniškai rašytas laiškas lietuviškai mokėjusiam Veimaro gimnazijos klasikinių kalbų mokytojui Hugo Vėberui. Čia trumpai aptariami jauniškės rašybos principai ir nagrinėjami lietuvių kalbos slaviški skoliniai su šaknimi *ie*. Labai aktualus ir K. Jauniaus savo moksladraugui Karoliui N. rašytas laiškas, raginantis rinkti ir užrašinėti liaudies kalbos turtus, nes „tautos genijaus sukurti dalykai nepaprastai vertingi ne tik žmonių papročiams ir būdui pažinti, bet ir ypač susipažinti su liaudies kalba, už kurią žmogaus prigimčiai iš tikrųjų negali būti nieko paprastesnio, nuoširdesnio ir artimesnio“ (lot., 105 p.).

Šalia rankraštinų K. Jauniaus darbų, charakterizuojančių jį kaip plataus masto kalbininką, leidinyje parodytas K. Jaunius ir kaip tautosakininkas. S. Skrodenio pateiktame išsamiaame straipsnyje „K. Jaunius ir tautosaka“ (148–167 p.) analizuojama K. Jauniaus surinktoji tautosaka ir apdairiai išryškinama jo pažiū-

ra į liaudies kūrybą kaip neįkainojamą kalbos šaltinį. Straipsnyje nurodoma, kad nors K. Jaunius specialiai lietuvių tautosakos ir nėra tyrinėjęs, tačiau savo darbuose visur ja nuosekliai naudojosi ir rėmėsi bei prisidėjo prie jos populiarinimo ir publikavimo. Po straipsnio leidinyje pirmą kartą spausdinama LTSR Respublikinės bibliotekos rankraštyne saugomos 25 paties K. Jauniaus surinktos žemaitiškai užrašytos liaudies dainos ir kelios dešimtys kirčiuotų unikalių mįslių, patarlių, priežodžių (168–206 p.) bei kritinis K. Jauniaus straipsnelis „Pastabos dėl „Eine historische *daina*. Mitgeteilt von Adalbert Bezzenberger“.

Leidinio antroji pusė skirta finougrištiniam K. Jauniaus darbams. Čia visų pirma pateikiamas studijinis S. Karaliūno straipsnis „Apie K. Jauniaus finougrištinius darbus“ (213–225 p.). Jame autorius, be daugelio palyginti teisingai sprendžiamų dalykų, be pamato linkęs įžiūrėti, kad ir K. Jaunius, sudarinėdamas lietuvių–estų ir lietuvių–suomių kalbų etimologinius žodynus, bus laikęsis to meto vyraujančios nuomonės ir pripažinęs genetinę indoeuropiečių ir finougrų giminystę (215 p.). Nuodugniau šios savo nuomonės nerutuliodamas ir neargumentuodamas, S. Karaliūnas gana nesėkmingai mėgina ją grįsti suomių–lietuvių ir lietuvių–lyvių kalbų žodynėlių pradžiose esančiais K. Jauniaus pasisakymais, jog „Iš rašta [...] išskyrčiau žodžius bendrūs mūsų kalbai ir suomiškai (=somiškai, piniškai) – lygi dali ir švėdiškus ipatingunsius prýpleikiau“ ir „Mes tše išrašýsma visús žodžjus lýviškus, kuri rodos giminė litúviškíms žódemis įvairjun tarmjūn“ (215 p.). Tačiau čia pateiktosios K. Jauniaus citatos apie indoeuropiečių ir finougrų giminystę nieko nekalba. Pirmoji jų tik visai teisingai parodo, kad lietuvių ir suomių kalbos gali turėti bendrų žodžių, o antroji, – kad ir lietuvių kalbos tarmėse gali pasitaikyti (ir pasitaiko) žodžių, giminių atitinkamiems lyvių kalbos žodžiams.

Paskutiniai 140 leidinio puslapių skirti S. Skrodenio kruopščiai parengtiems trimis K. Jauniaus finų-ugrų-baltų kalbų etimologiniams žodynams. Suomių-baltų kalbų etimologinį žo-

dyną sudaro 222 žodžiai (226–249 p.), lietuvių – suomių kalbų etimologinis žodynėlis apima 474 žodžius (250–303 p.) ir lietuvių – estų kalbų etimologinis žodynas, turintis 446 žodžius (304–366 p.).

Leidinio pačioje pradžioje duodamas jo sudarytojo S. Skrodenio kondensuotas straipsnis „Kalbininko prof. K. Jauniaus rankraštiniškas palikimas“, kuris ypač svarbus tuo, kad jame, remiantis gausiu, paties K. Jauniaus užrašų, rankraštiniu palikimu, be kita ko, argumentuotai paneigiama ligi šiol vyravusi pažiūra, jog K. Jaunius, esą, nesugebėjęs (trūkę valios) savo tyrinėjimų užrašyti.

Spausdinamasis K. Jauniaus rankraščių katalogas, jo laišakai, darbai ir straipsniai apie juos yra reikšmingi lietuvių kalbos mokslui ir jo istorijai. Leidinys parengtas gana kruopščiai ir atsakingai. Jis duoda daug naujų duomenų apie K. Jauniaus mokslinę veiklą, jo gyvenimą, ryšius su įvairių kraštų kalbininkais, K. Jauniaus amžininkais ir kt. K. Jauniaus kataloge pateiktieji rankraštiniai darbai leidžia šio didžio mūsų kalbos vyro nuopelnus lyginti su vėlesnių kalbininkų darbais. Jie aiškiai suponuoja išvadą, kad K. Jaunius savo mokslu yra turėjęs didžiulės įtakos K. Būgai, kuris daugelyje savo darbų kartoja ir plečia mokslines K. Jauniaus išvadas ir teiginius. Ryšium su tuo būtina pažymėti, kad leidinyje esantys kai kurie K. Jauniaus kalbos dalykų aiškinimai jau yra pasenę ir čia palikti be jokių komentarų, nežiūrint į tai, kad ir pats K. Jaunius vėlesniuose savo tyrinėjimuose nuo kai kurių jų buvo atsiskęs. Sakysime, savo tyrinėjimų pradžioje K. Jaunius ne visada iš karto sugebėjo atskirti fonetines ypatybes nuo morfologinių, todėl kartais morfologines skirtybes aiškino kaip fonetinius pakitimus. Pavyzdžiui, 1878 m. laiške, rašytame klasikinių ir Kaukazo kalbų specialistui Rusijos mokslų akademijos nariui prof. Antonui Šyfneriui, žemaičių žodį *nəmī.n*, *nəmē'i* 'namie, namo' siejo su *namēn* (72 p.). Tačiau vėliau raseiniškių tarmės apraše (1892 m.) formą *namie* visai teisingai sieja su *pranašie -pi*, o formos *nəmī.n* galinį *-n* visai patikimai aiškina kaip pridėjimą

pagal tokius prieviksnius kaip *aukštjyn*¹. Visais tokiais ar panašiais atvejais, kai K. Jauniaus aiškinimai dabar atrodo nepamatuoti arba ir jis pats tuos pačius dalykus vėliau aiškino kitaip, recenzuojamajame leidinyje buvo būtina pridėti atitinkamus paaiškinimus bei nuorodas. Dabar to nepadaryta, todėl daugeliu atvejų skaitytojas gali būti suklaidintas ir K. Jauniaus mokslinis įnašas nepamatuotai sumenkintas. Tokių klaidinančių vietų leidinyje yra ir daugiau. Pavyzdžiui, 85 p. *darže* kildinama iš *daržie*. Vėliau K. Jaunius tą formą teisingai kildino iš *daržēn*²; 86 p. vietininko galūnė *-je* kildinama iš *jā*, pastarajai sutrumpėjus. Panašių atvejų pasitaiko ir 99, 132 p. (dėl *plieno* kilmės) ir kt. Kiek geriau yra pateikti ir apibūdinti finougrištiniai K. Jauniaus darbai (žodynėliai), tačiau ir šiuo atveju daugiausia pasitenkinama vien bendra jų charakteristika, o atskirų žodžių kilmės bei giminystės su finų atitikmenimis aiškinimas, galima sakyti, neliečiamas. O juk ir šiuo atžvilgiu keitėsi ir paties K. Jauniaus požiūris, ir dabartiniu metu daug kas kitaip suprantama bei argumentuotai aiškinama.

Reikia pasakyti, kad visuose leidinio straipsniuose ir vertimuose yra kalbos (taip pat ir rašybos) klaidų, o to jau bent lingvistiniame leidinyje turėtume išvengti.

Leidinyje neapima visų K. Jauniaus rankraščių. Jame nėra, pavyzdžiui, K. Jauniaus pastabų jo skaitytose knygose. Tai reiktų nors atei tyje padaryti. Jei nebūtų galima pastabų be pačių knygų suprasti, reiktų jas aprašyti.

Nežiūrint minėtų trūkumų, recenzuojamoji knyga yra labai svarbi lietuvių kalbos mokslui. Ji turi reikšmės ir apskritai lietuvių kultūrai bei istorijai. Sudarytojų nuopelnas, kad jie taip plačiai parodė K. Jaunių jo paties darbais kaip plataus diapazono, didelės erudicijos mokslininką, padėjusį pagrindus daugeliui lietuvių kalbotyros dalykų.

V. Grinaveckis

¹ V. Drotvinas, V. Grinaveckis, Kalbininkas Kazimieras Jaunius, Vilnius, 1970, 98.

² Ten pat, 38.